

УДК 81.471.1-2.3

ОБЛАСТЬ ВЗАЄМОДІЇ ПРОСТОРОВИХ ПРЕДМЕТІВ І ТИПИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Мирослава Ющенко

*Львівський національний університет імені Івана Франка
(вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000)*

Розглянуто типове представлення у французькій мові одного з важливих елементів універсальної моделі простору – області взаємодії предметів (*la région d'interaction*), та зроблено спробу з'ясувати роль у її моделюванні прототипів просторових предметів та визначити відношення області взаємодії до інших елементів концепту *простір*.

Ключові слова: семантика, французька мова, концепт, простір, просторова ситуація.

Перцептивний простір конкретизується у складових концепту “простір”, до яких, крім концептуалізатора (спостерігача, мовця), об'єкта локалізації та місця локалізації (просторового орієнтира), які становлять центр концепту, належать фоніві та периферійні елементи: область взаємодії, відстань, перспектива (орієнтація), напрям переміщення, межа і розмір. Розгляд основних із них є головним завданням досліджень, мета яких – науковий опис та типологія мов на підставі закономірностей і специфіки концептуалізації типових просторових ситуацій.

Мовознавча традиція конструє універсальну модель простору у трьох вимірах (за Л. Єльмслевим), одним з яких, з огляду на просторову поведінку предмета локалізації, визначають напрям. Напрямок може бути у трьох виглядах: “нуль”, “плюс” і “мінус”. “Нуль” – напрям позначає статичне розміщення локалізованого предмета [5, р. 126]. У цьому разі може бути релевантною “близькість /віддаленість”, що визначає концептуальний елемент “відстань”, і “контактність /неконтактність” – ознака, що конкретизує значення концептуального елемента “область взаємодії”.

Концептуалізація простору, на думку вчених, відбувається з урахуванням *області взаємодії (la région d'interaction)*, залежно від якої визначають такі відношення, як роздільність, сусідство, включення та інші елементи [2, с. 56; 3, р. 39].

У науковій літературі, присвяченій вивченню в когнітивному аспекті вербалізації просторових відношень у французькій мові, зокрема, у працях К. Ванделуза, А. Борільо, Ж. Фоконьє, Е. Світсер, Ч. Лахура, Б. Бжозовської-Збужинської та інших, неодноразово звернуто увагу на важливість розгляду засобів вираження взаємодії просторових предметів. Однак ці дослідники не зосереджуються на типології концептуального елемента простору, а також не визначають специфіки семантичного моделювання різних типів області взаємодії у французькій мові, натомість переважно розглядають елементарні конструкції на позначення найтиповіших просторових відношень між

двома елементами фізичної реальності. Особливості когніції просторових предметів та специфіка концептуалізації просторових ситуацій найповніше виявляються у тексті, тобто за умови їх розгляду в широкому мовному й позамовному контексті. З огляду на це наша мета – характеристика області взаємодії просторових предметів як концептуального елемента простору, а завдання – розгляд типових просторових ситуацій зі з'ясуванням ролі в їхній концептуалізації просторових ознак предметів і визначенням зв'язку області взаємодії з іншими елементами концепту “простір” у вербалізації просторової ситуації носіями французької мови.

Класифікація зібраного нами матеріалу – текстів різних стилів французької мови – дає змогу визначити різні типи відношення між об'єктом та місцем локалізації в області їхньої взаємодії. Залежно від того, чи займають об'єкт та місце його локалізації спільну частину простору, мають спільні точки дотику чи ні, виділяємо два типи взаємодії: взаємодію контактну і дистантну (порівняйте з класифікацією локалізації М. Всеволодovou та Є. Владимирським [8]).

Контактна взаємодія виникає між об'єктом та місцем у тому випадку, коли вони займають спільну частину простору. Область взаємодії двох просторових об'єктів може бути різноманітною за просторовими характеристиками: кількістю точок контакту, розташуванням у просторі та розміром поверхонь, площ, об'ємів тощо, охоплених контактом.

Як виявляють за допомогою семантичного аналізу текстів, які вербалізують просторову ситуацію взаємодії двох предметів, такий просторовий контакт може мати різний характер і передавати такі типові ситуації.

1. *Поверхневий точкоподібний*, якщо об'єкт торкається місця однією точкою своєї поверхні, наприклад: *Elle avait, sur l'aile gauche de la narine, un petit grain de beauté, un autre à droite, sur le menton, où frisaient quelques poils si semblables à sa peau qu'on les distinguait à peine* (Maupassant). На сприйняття характеру області взаємодії впливає типове уявлення носія мови про обидва просторові предмети, які утворюють просторову конструкцію: про об'єкт локалізації та місце його локалізації. Назва предмета *un petit grain de beauté* викликає в уяві відповідну модель, у якій профільовано ті просторові характеристики, які дають змогу зіставити предмети, що взаємодіють (Порівняйте з визначенням характеру взаємодії просторових предметів у Л. Тальми [7, s. 230–231]). У наведеному прикладі це ознаки “розмір” і “форма”, які разом з ознакою “колір” допомагають розрізнити ці предмети у просторовій конструкції.

У цьому випадку геометрична конфігурація об'єкта може бути складнішою, ніж геометрія місця, або простішою.

2. *Поверхневий одновимірний контакт* по горизонталі чи по вертикалі, якщо областю взаємодії є поверхня просторового орієнтира: *Alors elle se leva, et, nu-pieds, nu-bras, avec sa longue chemise qui lui donnait l'aspect d'un fantôme, elle traversa la marée de lumière répandue sur son plancher, ouvrit sa fenêtre et regarda* (Maupassant). Такий контакт займає всю поверхню одного або обох елементів просторових відношень, а може охоплювати лише частину поверхні. У всіх випадках такий тип просторового контакту виникає за умови, коли один з просторових об'єктів має горизонтально чи вертикально розташовану поверхню: *En entrant dans la chambre, Roubaud posa sur la table le pain d'une livre, le pâté et la bouteille de vin blanc* (Zola). Релевантними у цьому випадку є ознаки “форма” і “протяжність”.

Це може бути нерівна площина, а вигнута чи ввігнута: *Pour ne pas voir un pli se former sur vos fronts, ... nous franchissons miraculeusement les distances, nous donnons notre sang, nous dépensons l'avenir* (Balzac). Тут локалізуються елементи самої поверхні, але такі, які сприймають органами чуття як вторинні, тобто такі, що змінюють її конфігурацію.

3. Поверхневий геометрично складний контакт між просторовими об'єктами виникає тоді, коли одному з них або обом притаманна геометрично складна конфігурація, однак областю взаємодії їх є поверхня місця розташування: *Les balanes et les moules vivent fixées sur les rochers* (La mer). У створенні типової просторової конфігурації тут бере участь ознака "форма".

4. Об'ємний контакт включення виникає тоді, коли взаємодіють об'ємні предмети або такі, які сприймають за об'ємні. Це внутрішня локалізація предмета щодо просторового орієнтира: *De nombreux animaux vivent dans les récifs coraliens, car ils y trouvent abri et nourriture* (La mer). *Les courants marins sont comme des fleuves dans l'océan* (La mer). Наведені приклади ілюструють внутрішнє розташування предметів (*de nombreux animaux*) у об'ємі просторового орієнтира (*dans les récifs coraliens*), а також включення об'єму локалізованого предмета (*des fleuves*) до об'єму просторового предмета-місця локалізації (*dans l'océan*).

Отже, у випадку, коли областю контактної взаємодії є поверхня просторового орієнтира, можливі такі основні її конкретні реалізації: поверхнева точкоподібна контактна взаємодія; поверхневий одновимірний контакт по горизонталі чи по вертикалі; поверхневий геометрично складний контакт між просторовими об'єктами; об'ємний контакт включення об'єкта локалізації до просторового орієнтира, у семантичному моделюванні яких беруть участь семи "форма", "протяжність", "розмір".

Дистантна взаємодія просторових предметів виникає тоді, коли об'єкт локалізації та просторовий орієнтир не займають спільної частини простору, не мають точок безпосереднього контакту. Між локалізованим предметом, а отже, і реальним місцем, яке він займає у просторі, та просторовим орієнтиром завжди є певна дистанція, яка може бути означеною чи неозначеною. Об'єкт, щодо якого визначають просторове відношення предмета локалізації, лише орієнтує концептуалізатора в просторі. У цьому разі реальне місце розташування предмета визначене точно або приблизно: *Vers midi, les trois courageuses navigatrices parvinrent en vue de l'île, qu'elles saluèrent d'un triple "Youpi"* (Chaulet).

Розташування елементів просторової локалізації за наявності дистантної взаємодії є різним, хоча основа його – та ж просторова метафора, про яку йшлося раніше.

1. Розташування по горизонталі: *Trompée par ma chétive apparence, une femme ... se posa près de moi par un mouvement d'oiseau qui s'abat sur son nid* (Balzac).

2. Розташування елементів на вертикальній осі: *Au-dessus de nos têtes une double voûte en ogive...* (Hugo: 19). *Et, en bas de la fenêtre même, occupant tout le vaste champ, les trois doubles voies qui sortaient du pont se ramifiaient, s'écartaient en un éventail ...* (Zola).

3. Розташування об'єкта локалізації по колу, навколо реального чи уявного просторового орієнтира: *La fiction qui représenterait ces pauvres cœurs opprimés par les êtres placés autour d'eux pour favoriser les développements de leur sensibilité, serait la véritable histoire de ma jeunesse* (Balzac).

Отже, головною умовою реалізації дистантної області взаємодії становить наявність відстані між об'єктом локалізації та просторовим орієнтиром, а основними конкретними моделями реалізації дистантної області взаємодії є розташування об'єкта на горизонтальній осі відносно просторового орієнтира; розташування елементів на вертикальній осі; розташування об'єкта (об'єктів) локалізації по колу, навколо просторового орієнтира. У моделюванні типової області взаємодії не відіграють визначної ролі безпосередні просторові ознаки предметів локалізації. Важливою є сцена просторової ситуації та вибір концептуалізатором просторової метафори – схеми розташування предметів на цій уявній сцені. Відсутністю залежності дистантної локалізації від просторових ознак предметів, що локалізуються, підтверджено участь назв абстрактних предметів у вербалізації типових ситуацій з дистантною взаємодією.

Розташування об'єкта чи об'єктів локалізації можна визначити як *дистрибутивне*, коли відбувається поверхневий чи внутрішній контакт з кількома просторовими орієнтирами одночасно чи послідовно: *Ne croyez pas qu'il y ait rien d'arbitraire dans le nombre de parties dont se compose ce tout, ce mystérieux microcosme que vous appelez drame ou roman* (Hugo). *A certains endroits, le mouvement des plaques terrestres atteint 20 cm par an* (La mer). У цьому випадку область взаємодії є множинною і водночас змінною у просторі свого поширення і в часі.

Область взаємодії предметів – учасників процесу локалізації – сприймається як стала або змінна у часі, а контакт між ними може бути одно- чи багаторазовим, повторюваним: *Pendant quatre jours, jusqu'au 3 février, le Nautilus visita la mer d'Oman, sous diverses vitesses et à diverses profondeurs* (Verne). *Tiens, dit-il, j'ai trouvé ça dans ton grenier.* (Fournier). Перше висловлювання є прикладом повторюваного контакту, а друге – одноразового контакту з місцем локалізації об'єкта.

Трапляються також випадки локалізації з продовженням у часі контакту локалізованого об'єкта з поверхнею просторового орієнтира: *Le gravier et le sable déposés par la mer bougent tout le temps, car les vagues et les courants les transportent le long de la côte* (La mer); *Les algues se développent le long des plages rocheuses* (La mer).

Змінним у часі є контакт рухомого об'єкта локалізації з просторовим орієнтиром, порівняймо два приклади: *Elle compta six mille et quatre cents francs et les mit tranquillement dans sa poche* (Maupassant). *Il planta dans le sable le moyeu de la roue, tira de sa poche – à mon grand étonnement, car cela nous était formellement interdit – une boîte d'allumettes.* (Fournier). В обох випадках місце локалізації предмета змінюється внаслідок його переміщення локалізатором.

Область взаємодії між рухомих об'єктом локалізації та просторовим орієнтиром, щодо якого відбувається локалізація цього об'єкта, може позначати таке.

1. *Ділянка простору*, де відбувається рух, межі простору, у якому розташовано рухомих об'єкт: *Le peuple affluait surtout dans les avenues du Palais de Justice, parce qu'on savait que les ambassadeurs flamands, arrivés de la surveillance, se proposaient d'assister à la représentation du mystère et à l'élection du pape des fous, laquelle devait se faire également dans la grand'salle* (Hugo).

2. *Відправний пункт*, з якого починається рух предмета локалізації: *Nous avons fait alors seize mille deux cent vingt milles, ou sept mille cinq cents lieues depuis notre point de départ dans les mers du Japon* (Verne).

3. Місце закінчення руху, прибуття предмета, що локалізується в просторі: *La foule des bourgeois et des bourgeois s'acheminait donc de toutes parts dès le matin, maisons et boutiques fermées, vers l'un des trois endroits désignés* (Victor Hugo).

Як бачимо, концептуалізація типових ситуацій з рухомими просторовими предметами також не визначена конкретними просторовими ознаками предметів, які беруть участь у створенні типової просторової сцени [6]. Для сцени у цьому випадку характерною є значне поле зору, а важливими – наявність руху, його напрям і елементи перспективи – пункт бачення, вид ментального сканування та обсяг вираження і деталізація просторових предметів [9].

Предмет локалізації або сукупність предметів, які локалізанти сприймає як належні до того самого класу предметів чи явищ, можуть піддаватися різним типам локалізації одночасно чи послідовно: *Aux portes, aux fenêtres, aux lucarnes, sur les toits, fourmillaient des milliers de bonnes figures bourgeoises, calmes et honnêtes, regardant le palais, regardant la cohue, et n'en demandant pas davantage ...* (Hugo). *Au centre de la haute façade gothique du Palais, le grand escalier, sans relâche remonté et descendu par un double courant qui, après s'être brisé sous le Perron intermédiaire, s'épandait à larges vagues sur ses deux pentes latérales, le grand escalier, dis-je, ruisselait incessamment dans la place comme une cascade dans un lac* (Hugo).

Види взаємодії між просторовими об'єктами по-різному залежать від властивостей об'єктів, які профілюють у просторовій ситуації. Наприклад, наявність поверхні у просторового орієнтира як потенційної області контактної взаємодії та конфігурація цієї поверхні визначають її конкретні реалізації: поверхнева точкоподібна контактна взаємодія; поверхневий одновимірний контакт по горизонталі чи вертикалі; поверхневий геометрично складний контакт між просторовими об'єктами; об'ємний контакт включення об'єкта локалізації до просторового орієнтира, у семантичному моделюванні яких беруть участь семи “форма”, “протяжність”, “розмір”.

Релевантною для характеру області взаємодії є також відстань. Наявність відстані між об'єктом локалізації та просторовим орієнтиром дає змогу реалізувати моделі ситуації з дистантною областю взаємодії: розташування об'єкта на горизонтальній осі відносно просторового орієнтира; розташування елементів на вертикальній осі; розташування об'єкта (об'єктів) локалізації по колу, навколо просторового орієнтира та ін.

У моделюванні типової області дистантної взаємодії не відіграють визначної ролі безпосередні просторові ознаки предметів локалізації. Важливою є сцена просторової ситуації та вибір концептуалізатором просторової метафори – схеми розташування предметів на цій уявній сцені. Відсутність залежності дистантної локалізації від просторових ознак предметів, що локалізуються, підтверджується участь назв абстрактних предметів у вербалізації типових ситуацій з дистантною взаємодією.

Концептуалізація типових ситуацій з рухомими просторовими предметами також не визначена конкретними просторовими ознаками предметів. Важливим у цьому процесі є моделювання сцени зі значним полем огляду, а також такі ознаки сцени, як наявність на ній руху, його напрям і елементи перспективи – пункт бачення, вид ментального сканування та обсяг вираження і деталізація просторових предметів.

Як бачимо, від області взаємодії залежить тип локалізації: наявність чи відсутність контакту між елементами просторових ситуацій, характер цього контакту чи контактів:

поверхневий чи внутрішній, статичний чи динамічний, постійний чи змінний у часі, з одним просторовим орієнтиром чи з кількома, а сама область взаємодії є важливим концептуальним елементом складної просторової моделі чи системи огляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Всеволодова М. В. Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке / М. В. Всеволодова, Е. Ю. Владимирский. – М. : Русс. язык, 1982. – 264 с.
2. Ющенко М. П. Концептуалізація просторової ситуації у сучасній французькій мові / М. П. Ющенко // Семантика слова і тексту : зб. наук. праць. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 295–298.
3. Ющенко М. П. Відстань як концептуальний елемент простору в сучасній французькій мові: типи просторових секторів / М. П. Ющенко // Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства. – Чернівці, 2006. – С. 159–160.
4. *Andrée Borillo*. L'espace et son expression en français / Andrée Borillo. – Paris : Ophrys, 1998. – 170 p.
5. *Brzowska-Zburzyńska B.* Analyse contrastive de certains marqueurs de localisation spatio-temporelle (adjectifs, adverbes, prépositions) en français et en espagnol : Praca doktorska / Brzowska-Zburzyńska B. – Lublin : UMCS, 2004. – 196 s.
6. *Cifuentes Honrubia J. L.* Lengua y espacio. Introducción al problema de la deixis en español / Cifuentes Honrubia J. L. – Alicante : Universidad de Alicante, 1989. – 289 p.
7. *Gilles Fauconnier*. Représentation linguistique du mouvement et de l'espace : Thèses / Gilles Fauconnier. – Paris : E.H.E.S.S. – 1985. – 389 f.
8. *Lachur Czesław*. Semantyka przestrenna polskich przyimków prefigowanych na tle rosyjskim / Lachur Czesław. – Opole: Uniwersytet Opolski, 1999. – 302 s.
9. *Langacker R.W.* Wykłady z gramatyki kognitywnej / Langacker R.W. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1995. – 174 s.
10. *Talmy L.* How language structures space. Spatial orientation: theory, resach and application / Talmy L. // A.Pike. Arcedolo. – London, New-York: Plenum, 1983. – P. 225–282.

Стаття надійшла до редколегії 20.03.2011

Прийнята до друку 24.04.2011

THE INTERACTION REGION BETWEEN THE SPATIAL OBJECTS AND THE TYPES OF ITS VERBALIZATION IN THE FRENCH LANGUAGE

Myroslava Yushchenko

*The Ivan Franko National University in L'viv
(1, Universytets'ka St., L'viv, 79000)*

The paper defines and describes one of the peripheral elements of the lingual concept “space” and its realization in the French language: interaction region (la région d'interaction) between the spatial objects in the typical spatial situation structure.

The connection between the prototypical characteristics of spatial objects and functions they perform in structuring the spatial situation is shown. The regularities of the notion profiling of the object depending on its place in the spatial situation are highlighted.

Key words: semantics, French language, concept, space, spatial situation.

ОБЛАСТЬ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПРОСТРАНСТВЕННЫХ ПРЕДМЕТОВ И ТИПЫ ЕЕ ВЫРАЖЕНИЯ ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ

Мирослава Ющенко

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
(ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000)*

Рассмотрено типы представленной во французском языке области взаимодействия пространственных предметов (*la région d'interaction*) как концептуального элемента пространственной ситуации, предпринято попытку определения роли прототипов пространственных предметов в формировании области взаимодействия, а также ее взаимосвязи с другими элементами концепта *пространство*.

Ключевые слова: семантика, французский язык, концепт, пространство, пространственная ситуация.